

3. La represa de l'avantguardisme després de la guerra civil espanyola

Glòria Bordons

3.1. Situació a la postguerra dels promotors de l'avantguardisme català dels anys trenta

Si l'avantguardisme abans de la guerra civil havia acabat per ser totalment assimilat per la cultura i les institucions polítiques (com ho demostren l'existència d'associacions com GATPAC o ADLAN) i per fi Catalunya havia aconseguit l'etern somni dels modernistes d'estar a l'altura europea, l'aixecament militar del juliol de 1936 i la instal·lació de la dictadura franquista a partir de 1939 tirà per terra en un no res tots els esforços acumulats durant trenta anys. La cultura catalana es veié reduïda a la clandestinitat i no fou fins ben entrats els anys cinquanta que pogué començar a recuperar-se lentament. I, si la cultura en general maldava per sobreviure, més difícil ho tingué encara l'avantguarda. Fins i tot, en el terreny de l'art, que s'expressa sense llengua, el que imposava el franquisme era totalment allunyat de l'avantguarda, les figures més rellevants de la qual havien postulat clarament a favor de la República (com Picasso, Miró o Juli González amb les obres exposades al pavelló de la República de París, entre les quals el cèlebre "Guernica").

Entre les personalitats que destacaren en l'impuls de les avantguardes durant els anys trenta, unes quantes es quedaren aquí i, clandestinament, contribuïren a la formació de les noves generacions. Les més significatives, en aquest sentit, foren J.V.Foix, Joan Miró i Joan Prats. D'altres, com Salvador Dalí eren a París des d'abans de la guerra.

(Text B) Quan Salvador Dalí s'instal·là a França l'any 1930, passà a escriure en francès. *La femme visible* de 1930, *L'amour et la mémoire* de 1931 o *La metamorphose de Narcisse* de 1937 són bons exemples de l'etapa plenament surrealista. En l'època que ens ocupa, concretament el 1942, en ser a Estats Units, passà a la llengua anglesa (traduïda d'un infecte francès): *The secret life* és el llibre que constitueix la síntesi de les seves principals obsessions i temes. Quan tornà a Catalunya el 1948, el seu gir cap a una pintura neomística l'allunyaren definitivament de l'avantguarda. No és d'estranyar, doncs, que, tot i la inclusió d'algun article sobre la seva pintura a les revistes clandestines catalanes de postguerra, els nuclis més radicals com *Dau al Set* reneguessin de l'actitud daliniana profranquista i catòlica.

En canvi, d'altres autors ja havien canviat l'orientació de la seva producció, alguns ja des d'abans de la guerra, com Josep M. Junoy, tot i que continuà vinculat al món de la crítica d'art i inicià experiències com la de la revista *Cobalto*; i d'altres gairebé immediatament, com Sebastià Sánchez-Juan, el qual a l'antologia *Prismes* de 1939 canvià la seva orientació estètica. Finalment, escriptors com Carles Sindreu o Josep Carbonell, grans activistes de l'època republicana, mantenien relacions i mostraven la seva producció anterior als joves, però sense continuar amb les experimentacions i provocacions anteriors.

(Text C) Per fer-se una idea del que representaven cadascun d'aquests personatges per a les joves generacions, llegiu la prosa "Evocació de 1925" de Joan Brossa, que trobareu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.1.

Com ja hem dit, foren J.V. Foix, Joan Miró, Joan Prats i d'altres els que feren de pont entre la generació dels 30 i la dels 50. El primer ho féu des del seu particular classicisme oníric. Al primer llibre editat a la postguerra, *Sol, i de dol* (1947), pertany precisament l'emblemàtic vers *M'exalta el nou i m'enamora el vell*. En aquest llibre podem trobar l'escriptor més petrarquista i místic, al costat de l'experimentador en la sonoritat, els salts al buit i les imatges oníriques, de clares al·lusions sexuals.

(Text C) Vegeu els sonets més avantguardistes de *Sol, i de dol* que teniu a la web de l'assignatura: "Entre el cordam, mira la mar, Marcel·la", "Fútil joc: dius, i te'n rius, que ets d'Atenes", "El negre i el carmí! Sí, sóc de borra" i "Fugiré carrer enllà, o-í! Finestra:". Realitzeu també l'activitat núm.2.

En la seva producció posterior, Foix sempre alternà un cert estil classicista amb una imatgeria onírica. És el que succeeix a *Les irreals omegues* de 1949 o *Onze Nadals i un Cap d'any* de 1960. Probablement és a les proses incloses en reculls com *Del "Diari 1918"* (1956), *L'estrella d'en Perris* (1963), *Darrer comunicat* (1970) o *Tocant a mà* (1972) on es concentra l'escriptura més onírica i imaginativa de Foix; en definitiva, la més surrealista o avantguardista. D'altra banda, la seva influència en la iniciació avantguardista de les noves generacions vingué més per la seva presència en els nous projectes i revistes i pel seu mestratge directe mitjançant les tertúlies que realitzava els diumenges a la tarda a casa seva. Ell escriví, per exemple, el text de presentació per a l'exposició d'"Els blaus" de 1946, defensà la poesia d'experimentació a la revista *Poesia* i participà també a *Dau al Set*.

Joan Miró, instal·lat a Normandia, l'any 1940 tornà a Catalunya a causa de la invasió alemanya a França. Després de passar per Montroig i Palma de Mallorca, s'establí a Barcelona, on residí entre 1942 i 1956, data en què es traslladà definitivament a Mallorca. Durant aquells anys visqué en un cert aïllament, mentre començava a ser reconegut internacionalment i practicava noves tècniques com el gravat, la ceràmica, l'escultura o el tapís. L'any 1948 la revista *Cobalto* li organitzà una exposició, però la seva importància estigué sobretot en el fet de servir de pont entre el passat avantguardista, concretament el grup de l'ADLAN i el present dels joves del moment, que necessitaven de formació. Els artistes del grup *Dau al Set* el tingueren com a mestre i gairebé el veneraren, com es pot veure per les paraules que Antoni Tàpies dedica a la primera visita al seu estudi o pels textos de Joan Brossa de l'època, que en parlen. A més, el pintor participà en la majoria de projectes culturals d'avantguarda d'aquells anys, encara que d'una manera ocasional, com és el cas del seu contacte amb el grup *Dau al Set* o també amb el grup *Cobalto*.

(Text D) Il·lustració: És particularment significativa la imatge de la seva mà que reproduí la revista *Poesia* en el número 13 (imatge)

Però fou Joan Prats l'autèntic animador de l'època. Amic de Joan Miró, fou el mestre dels artistes de *Dau al Set*, a qui obrí la seva biblioteca i ensinistrà en els misteris del surrealisme. En aquest sentit, les paraules de Joan Brossa són il·lustradores:

Text B) (...) En Prats era per a mi l'espectador ideal, perquè quan em deia "a mi em sembla que això està bé o està malament", sempre era cert. Era un home ple de saviesa. Un gran artista receptiu. Les anades setmanals a can Prats les aprofitava per demanar-li monografies d'art, que em deixava amb absoluta generositat i amb una confiança total. Tenia una biblioteca magnífica i també revistes, com per exemple l'històric *Minotaure* dels surrealistes. Però també em parlava dels artistes que coneixia, i no solament de Miró, sinó també de Picasso, Tzara, Calder o personatges d'aquell món, com ara Zervos. Estava molt ben connectat. Era un home que tenia un gran criteri i a l'hora de seleccionar les seves preferències ho encertava. (...)

Lluís Permanyer, *records Brossa per Brossa*, Ed. La Campana

1999

D'altra banda, edità les primeres litografies de Joan Miró l'any 1944 i fou l'impulsor del grup "Bagatel·la", que, després de *Cobalto 49*, formà el *Club 49*, escissió de *Cobalto*, defensor de l'informalisme.

Al costat d'aquests tres prohoms, d'altres crítics d'art contribuïren a crear el clima necessari perquè almenys el panorama artístic anés canviant. En primer lloc, Sebastià Gasch, el firmant del *Manifest groc* de 1929 juntament amb Salvador Dalí i Lluís Montanyà. Crític a la revista *Destino* des de ben aviat, contribuí a la divulgació de l'art contemporani enmig del predomini del realisme conservador del moment i donà categoria a una sèrie d'arts paral·leles com el music-hall o el circ. Escriví textos per als catàlegs dels salons d'octubre i participà també activament a *Club 49*.

D'altres crítics destacables del moment són Joan Teixidor i Alexandre Cirici. El primer, que començà la seva trajectòria com a crític i com a poeta immediatament abans de la guerra, realitzà crítiques d'exposicions d'art contemporani a la revista *Destino*, de manera que convertí, juntament amb Sebastià Gasch, aquesta revista en una plataforma de divulgació d'aquest art. El segon començà la seva trajectòria en els primers anys de postguerra i tingué la gosadia de publicar un llibre sobre Picasso l'any 1946, en uns moments en què aquest artista era anatemitzat per la crítica oficial. També fou un pioner en l'estudi sobre Joan Miró, defensà el modernisme i estigué, juntament amb Joan Teixidor, darrere de *Cobalto 49* i *Club 49*.

D'altres personatges, com Josep M. de Sucre, Santi Surós, Rafael Santos Torroella o Magí A. Cassanyes, alguns dels quals procedents d'aventures avantguardistes dels anys 30, participaren en diferents plataformes, que a poc a poc anaren retornant Catalunya a la normalitat artística. Però, des del punt de vista literari, l'avantguarda seguí sense imposar-se i fou el noucentisme el corrent que serví de pont entre la preguerra i la postguerra. El camp de l'experimentació fou patrimoni exclusiu de personalitats individuals, més lligades en general a l'art, que no pas a la literatura.

3.2. Les noves generacions

3.2.1. Poesia i Josep Palau i Fabre

Una d'aquestes personalitats fou la de Josep Palau i Fabre, que desenvolupà l'aventura de la revista *Poesia* entre 1944 i 1946. La seva intenció a l'hora de fer-la era la de dreçar una línia de conducta poètica, de mantenir un rigor intel·lectual i d'entroncar amb una filiació interrompuda.

(Text B) "El títol *Poesia* em semblava representatiu del que, en aquell moment, jo considerava el nostre motiu de lluita essencial. Potser també hi havia, sota aquell

títol aparentment innocu, un cert aire de repte al país que havia assassinat Lorca, que tenia empresonat Hernández i que havia obligat a exiliar-se a tants i tants poetes. Ara se li dreçava la poesia, com un espectre venjador”.

Contraportada de la reproducció facsímil de la revista *Poesia*, Ed. Proa(1976)

La tria d'allò que publicà la revista vingué una mica condicionada pels contactes de Palau i Fabre. En general, és una revista força diversa, però amb una certa voluntat de mantenir la modernitat. Cal destacar la reivindicació que en general es féu del simbolisme i el surrealisme (fins i tot Ramon Llull era presentat com un antecedent surrealista). Al número 3 Foix escrivia un text on es presentava el poeta com a desvetllador dels secrets màgics de la natura, en la més pura tradició simbolista-surrealista. Aquesta adscripció queda confirmada per la presència a la revista de poetes com Mallarmé, Apollinaire, Éluard, Baudelaire, etc. El número 13 és potser el més avantguardista de tots, amb la reproducció de la mà de Miró, la traducció dels textos del vident de Rimbaud, feta pel mateix Palau i Fabre, fragments del primer i segon manifest surrealista i respostes a la pregunta de què és aquest moviment.

Pel que fa als autors catalans, a part de la reivindicació que es fa de Rosselló-Pòrcel i de la presència constant de Palau i Fabre, hi ha textos d'autors que estarien també en la línia esmentada abans, com Joan Perucho, però també d'altres més allunyats, que després constituïrien el nucli d'*Ariel*, com Joan Triadú, Carles Riba, Salvador Espriu, etc. L'aventura de *Poesia* acabà amb la marxa de Palau i Fabre a París l'any 1946. Però havia servit ja per formar un nucli actiu, que s'havia començat a moure gràcies a l'empenta de Palau i Fabre.

Pel que fa a aquest poeta, cal dir que fou una de les primeres persones, després de la guerra civil, que compregué de seguida que calia organitzar-se des del punt de vista cultural. Així, contribuí a la continuació d'*Amics de la poesia*, les dues primeres sessions dels quals es realitzaren a casa seva. També ajudà a organitzar la represa dels Estudis Universitaris Catalans. I fundà i portà de manera exclusiva, com ja hem vist, la revista *Poesia*. Gràcies a una beca de l'Institut Francès, l'any 1945 marxà cap a París, on malviuria una vida bohèmia fins a 1961, data en què tornà. L'experiència parisenca li serví per conèixer Picasso i arregar un material, que després convertiria en múltiples monografies sobre l'artista.

El seu primer llibre de poesies havia sortit a Melilla l'any 1943: *Balades amargues*. Es tracta de vesos que segueixen el patró de cançó popular, amb un to que recorda

Rosselló-Pòrcel. Després de *L'aprenent del poeta* (1944), de títol significatiu, l'any 1945 escriví *Imitació de Rosselló-Pòrcel*, on intenta retrobar la seva personalitat a través de la imitació del poeta mallorquí. El 1946, publica *Càncer*, el seu llibre més paradigmàtic i de trencament.

(text B) Julià Guillamon ha dit: "*Càncer* és el llibre més revulsiu de Josep Palau i Fabre, on dóna una orientació nova a l'obra, que sembla deixar entendre l'estatus d'un balanç"

"Josep Palau i Fabre: els crims de l'amor", *Serra d'Or* (juliol-agost 1987)

Realitzeu l'activitat núm.3

El llibre és, segons Guillamon, les *Flors del mal* particulars de Palau, amb les quals trenca amb el que havien estat els seus antecedents poètics. El poema central "La rosa", escrit en prosa, representa el trencament total contra els tòpics de la poesia del passat.

(Text C) Llegiu el poema "la rosa", que trobareu a la web de l'assignatura.

El tema clau del llibre és la desolació de la vida i les possibles sortides a aquesta desesperació. Després de fer una recerca a través del sexe atormentat i la mateixa ànsia de viure, troba la solució en l'autoaniquilament. En general, doncs, es tracta d'un llibre de poesia torturada, en una línia de poeta romàntic torturat, agafada de Rimbaud, Baudelaire i Rosselló-Pòrcel. Posteriorment escriuria *Laberint* i *Atzucac*, i l'any 1952 arreplegaria tota aquesta producció sota el nom de *Poemes de l'alquimista*, amb molt poca producció posterior. Com el mateix Palau ha declarat en una entrevista a Jordi Coca, als disset anys començà a llegir Baudelaire i Rimbaud. La guerra i una sèrie de lectures que féu per aquella època li feren aflorar la concepció dels poemes de l'alquimista, partint d'un concepte de poesia com a exploració, per aconseguir el coneixement del jo, desintegrat i desdoblant. La seva poesia és molt particular en el panorama global de la poesia catalana contemporània i presenta com a característica primordial la provocació i la radicalitat, en la més pura essència de l'avantguardisme.

A part de la seva producció poètica, ha escrit teatre, les principals peces del qual giren entorn a la figura mítica de Don Joan, com una forma més d'alienació. I també ha conreat la narrativa i l'assaig, especialment artístic. Cal destacar que,

una vegada més, gran part d'aquesta mena de producció, l'ha editat sota el nom de *Quaderns de l'alquimista*.

3.2.2. Ariel. Joan Perucho i Jordi Sarsanedas

Ariel fou la continuació de *Poesia*. Iniciada pel mateix Palau i Fabre l'any 1946, juntament amb Josep Romeu, Miquel Tarradell, Joan Triadú i Frederic-Pau Verrié, durà fins al 1951 i es desenvolupà en tres etapes:

- ◆ Entre el maig del 1946 i l'abril de 1947 és considerada com a etapa de cohesió.
- ◆ Entre el juny de 1947 i juliol del 1948 s'hi incorporen escriptors més joves com Alexandre Cirici, Joan Perucho o Jordi Sarsanedas.
- ◆ Després d'un període d'interrupció -d'agost del 1948 a juny del 1950- va sortir encara una darrera etapa fins l'any 1951, amb plomes encara més joves com Albert Manent i Joaquim Molas.

La revista pretengué fer una revisió del passat amb tot el rigor que calgués, per tal de mostrar allò que fos digne d'ésser revalorat de cara als més joves. Començà amb l'orientació vers el mite Rosselló-Pòrcel i la seva voluntat, com la de *Poesia*, fou totalment eclèctica. Per això, Joan Triadú ha parlat de la revista dient que estava entre l'avantguarda i la normalització, entre Foix i Riba. Així, tot i que la seva línia dominant pugui ser la classicista, també s'hi pot trobar una empremta avantguardista, donada bàsicament per les figures de Josep Palau i Fabre, Joan Perucho i Jordi Sarsanedas. L'eclecticisme és absolut, com demostren alguns números. Per exemple, al núm.6 Jaume Bofill i Ferro comenta el llibre *L'aprenent del poeta* de Palau i Fabre, al costat d'un article sobre Torras i Bages. El pòrtic del núm.7-8 dedicat a Prat de la Riba contrasta amb ambdós articles sobre Baudelaire i Picasso. I el núm.9, dedicat a Montserrat, porta també un article de Palau sobre Van Gogh.

[Text D] **II. Il·lustració:** Portada de la revista *Ariel*

El núm.16 (abril 1948) representa un dels pocs punts de contacte entre aquesta revista i *Dau al Set*, l'altra gran revista del moment, ja que s'hi publica un sonet de Joan Brossa, un dibuix de Joan Ponç, un article de Joan Perucho sobre la pintura d'aquest i també es parla de Joao Cabral de Melo. Així mateix, en el darrer número, el 21, es dóna notícia de *Dau al Set*, tot dient que és una revista constructiva i conservadora, atreta pel misteri i que parla sobretot de coses antigues i mai vistes, la qual cosa ens aclareix la visió que un grup tenia de l'altre.

No obstant aquesta presència puntual d'articles o autors més o menys avantguardistes (a part de poemes dels mateixos implicats, hi podem trobar autors com René Char, Paul Éluard, Luis Cernuda o comentaris sobre Dalí i Picasso), la revista, en la seva globalitat, és noucentista. El seu propòsit, com manifestà Josep Romeu, al número 13, fou el d'enllaçar amb el passat i la tradició poètica. De la mateixa manera, al número 14 es parlava d'acceptar els valors essencials i perennes, de joventut sana i segura. Una proposta, doncs, en un to totalment antirebel. Perquè *Ariel* es proposà bàsicament mantenir els lligams amb la literatura d'abans de la guerra i, especialment, amb la línia literària desplegada pel noucentisme. De tota manera incorporà l'avantguardisme, tot alternant-lo amb articles sobre tendències de vegades molt conservadores. Aquest poc avantguardisme és, a més, força divers, ja que acull Rimbaud i el surrealisme, Josep Palau i Fabre i la producció de caire avantguardista dels joves Perucho i Sarsanedas i, fins i tot, al final dels seus dies, estableix un pont amb la revista *Dau al Set*.

Joan Perucho, nascut l'any 1920, entrà a la Universitat l'any 1940. Allà es relacionà amb Palau i Fabre i altres universitaris com Néstor Luján, Antoni Vilanova o Manuel Valls que serien decisius en la seva formació. I participà, com ja hem vist, a les revistes *Poesia* i *Ariel*. A part de la seva producció poètica i narrativa, és de destacar la seva aportació a la crítica d'art, des de la tribuna de la revista *Destino* i d'altres. La seva posició sempre fou la de la defensa de l'art contemporani més actual.

Pel que fa a la poesia, des d'un principi se sentí atret per J.V.Foix, Joan Salvat-Papasseit i la literatura fantàstica de Lovecraft. També ha reconegut que en aquella època estigué molt influït per Baudelaire. Entre 1947 i 1956, data a partir de la qual se centrà en la narrativa, escriví quatre llibres: *Sota la sang*(1947), *Aurora per vosaltres* (1951), *El mèdium* (1954) i *El país de les meravelles* (1956). El seu concepte sobre la poesia, desplegat en el pròleg de *El mèdium*, parteix de l'existència de fets imprevisibles i misteriosos que se li imposen, li dicten la paraula i li donen la clau per a la interpretació del sentit obscur de la realitat circumdant. *Sota la sang* és un llibre ple de violència i amarat d'un cert decadentisme, visible especialment a poemes com "Els amants" o "La morta". D'altra banda, com ha observat Julià Guillamon, és el retrat d'una agonia.

(Text C) Llegiu el poema "Sota la sang" que teniu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.4

Després d'aquest llibre, Perucho anirà per camins més positius i optimistes, abandonant la seva incursió en el surrealisme i l'existencialisme. No obstant això, en la seva poesia s'hi poden trobar ressons de Cernuda i Aleixandre, per la qual cosa es pot dir que, com en el cas de Palau i Fabre, la seva obra se situa més en la línia simbolista-romàntica que no pas en la surrealista. En el darrer llibre d'aquesta època, *El país de les meravelles*, s'hi pot veure una barreja del meravellós amb la quotidianitat, que serà la principal característica de la narrativa, que iniciarà a partir d'aquells moments. Després d'un silenci de gairebé vint-i-cinc anys, tornà a la poesia amb nous poemes aplegats al volum *Poesia 1947-1973*, en què sobresortien les versions de Paul Éluard, Alvaro Cunqueiro i poetes nipons. Finalment, *Quadern d'Albinyana* (1983), *Itineraris d'Orient* (1985) o *La medusa* (1987) presenten un tipus de poesia totalment lligat a la temàtica de les seves novel·les: comunió amb el temps, personatges de la història i de ficció, fets quotidians, etc. en un marc de reflexió existencial sobre l'home.

Jordi Sarsanedas s'exilià el 1937 amb la seva família a França i per això rebé una formació totalment diferent de la dels seus companys. De retorn a Espanya, començà a donar a conèixer els seus poemes, estigué en connexió amb els cercles literaris de l'Institut Francès i el 1947 s'incorporà a la redacció d'*Ariel*. La seva primera poètica es lliga a la de Salvat-Papasseit, amb el propòsit de captar la realitat humil i quotidiana. És el que es pot veure als primers poemes del llibre *A trenc de sorra* (1948), recull que, després d'una arrencada plena d'humor i amabilitat, presenta uns darrers poemes, carregats d'angoixa i desolació, amb imatges desconnectades i absurdes, pròpies del surrealisme. Aquesta fugida cap a la realitat de l'absurd s'accentuà al llibre de narracions *Mites* (1954). Empeltat de surrealisme i amb pinzellades de sarcasme i dolor metafísic, el llibre serveix de transició entre la repulsió de la realitat i la seva acceptació. El següent llibre de poemes, *La Rambla de les flors* (1955), s'inscriu, en canvi, ja, en un estil, que de vegades voreja la crítica social. La resta de la seva producció poètica, escrita d'una forma molt espaiada (*Algunes preguntes, algunes respostes* de 1956, *Postals d'Itàlia* de 1965, *Suite del cresta-vermell* de 1970, *Sis ocells* de 1978, etc.) s'inscriu en uns paràmetres més tradicionals, que tradueixen el seu món interior. En resum, la seva adscripció al surrealisme se circumscriu a la primera època i queda reduïda al primer llibre de poemes i al primer llibre de narracions.

(Text C) Llegiu el poema de Sarsanedas que teniu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.5

3.2.3. *Dau al Set*. Joan Brossa

Dau al Set tingué un precedent: *Algol*. Aquesta fou una revista d'un únic número, publicada l'any 1947 pel grup format per J.Brossa, J.Ponç, E.Tormo, J.Mercadé, F.Boadella i A.Puig. La publicació tingué un cert aire demoníac i provocatiu, tant pel nom "Algol" (nom donat pels astròlegs àrabs al diable), com per un dels textos de Brossa, "La presència forta", que podríem considerar com el manifest de presentació del grup: denúncia de l'ambient encarcerat i incitació a la revolta.

La revista serviria per connectar amb A.Tàpies i M.Cuixart i produir així la revista *Dau al Set*, que començà a sortir a partir del setembre de 1948. El grup fundador el constituïren J.Brossa, A.Puig, M.Cuixart, J.Ponç, A.Tàpies i J.J.Tharrats, el qual tenia cura de la confecció i impressió de la revista. Segons Arnau Puig, s'hi poden distingir tres etapes:

- ◆ Els primers quatre números de 1948.
- ◆ Des del gener de 1949 fins a finals de 1951, etapa en què predomina la il·lustració, abunden els números monogràfics i s'hi pot veure especialment la influència de Brossa;
- ◆ Des d'aquesta data fins a 1955, en què, un cop ja dissolt el grup, J.J.Tharrats continuà fent la revista tot sol i hi introduí complements de les activitats del "Club 49". Són les dues primeres etapes les que són considerades fonamentalment com la revista *Dau al Set*.

[Text D] **II. Il·lustració:** Portada de la revista *Dau al Set*

La voluntat general de la revista és de trencament total amb l'ambient i la presa d'una posició surrealista en el terreny literario-artístic; i, secundàriament, d'una ideologia existencialista i, posteriorment, marxista, en el terreny ideològic. El primer número, monopolitzat per Brossa, presenta un text, a mode de manifest, en què es declara la voluntat d'anar endavant i de trencar amb la situació confosa.

[Text C] **Lectura complementària:** Llegiu els textos "La presència forta" i "Oscil·la el nombre de pergamins" de J.Brossa, presentacions respectives de les revistes *Algol* i *Dau al Set*, que trobareu a la web de l'assignatura

En contrast amb les dues anteriors revistes que hem analitzat, *Dau al Set* és plenament avantguardista. No en va el Museu d'Art Modern de Nova York l'ha

classificat entre les vint primeres revistes avantgardistes publicades durant aquest segle. A diferència de les altres, és profusament il·lustrada i les il·lustracions tenen tanta o més importància que el text. En la primera etapa, alternen els articles científics i filosòfics amb la literatura màgica de Brossa. La segona és d'una total compenetració entre literatura i plàstica, com es pot veure en el número de gener-febrer de 1949. El magicisme n'és la constant en els dos terrenys. A més, hi ha una més gran diversitat: es comença a introduir la figura de Cabral de Melo, hi ha intervencions dels personatges cabdals de l'avantguarda de preguerra: Foix, Gasch, Miró, etc., entra a formar part del grup Joan Eduard Cirlot, abunden els articles panoràmics sobre l'art d'avantguarda (realitzats en castellà) i Joan Brossa publica diferents exponents de la seva producció (teatre, proses, odes, romanços, etc.).

A causa d'una sèrie de divergències entre els components del grup, aquests se'n desentengueren i Tharrats continuà fent la revista. No obstant això, es fornirà de dibuixos i textos del nucli fundador de la revista, tot i que la línia dominant serà una altra: augmentaran la presència del castellà i els números dedicats a la simbologia, hi haurà més varietat d'artistes, es parlarà de folklore i de jazz, i es faran homenatges a les avantguardes històriques.

(Text B) En conclusió, *Dau al Set* és essencialment diferent de la resta de publicacions de l'època, pel seu esperit de modernitat, el seu trencament amb el passat (únicament té en compte algunes de les figures de preguerra connectades a l'avantguarda), la seva concepció global de l'art i el seu lligam a un únic corrent estètic: el surrealisme, visible en les il·lustracions dels tres pintors del grup i en els textos brossians. En el seu conjunt predomina l'avantguarda artística sobre la literària.

Joan Brossa, el poeta de *Dau al Set*, fou un escriptor lligat a la tradició avantgardista des dels seus inicis. En els anys 40, en uns temps en què el tancament i un art totalment ancorat en el passat eren la nota dominant a Espanya, ell s'agafà a un postsurrealisme. Quan començà a escriure, durant la guerra civil espanyola (en la qual participà amb 17 anys), ho féu per una necessitat d'expressió del seu interior. Això el portà a interessar-se per la psicologia i a començar a demanar consell sobre el mateix procés d'escriptura. A través d'Enric Tormo, amb qui havia fet amistat mentre feia el servei militar a Salamanca, conegué J.V.Foix. I aquesta coneixença el portà a Joan Miró i Joan Prats, gràcies a la biblioteca del qual conegué el surrealisme i adoptà les seves tècniques per expressar lliurement el subconscient mitjançant allò que ell anomenava imatges hipnagògiques. Tot seguint els consells de Foix, traspassà el contingut d'aquestes imatges a l'estructura del sonet. Els seus primers llibres, *Fogall*

de sonets (1943-48) i *La bola i l'escarabat* (1941-43) són plens d'imatges oníriques, encadenades les unes amb les altres per associacions inconscients. El seu primer llibre publicat, però, fou *Romancets del Dragolí* (1948), un recull de romanços de to popular i irònic, reivindicatiu i d'exaltació, que aplegava el surrealisme amb la tradició d'*Auques i ventalls* de Carner.

(Text C) Llegiu el poema "Xauxa" de *Romancets del Dragolí*, que trobareu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.6

La voluntat d'experimentació també el portà a la realització d'alguns poemes experimentals durant els anys quaranta. Aparentment eren cal·ligrames, però les frases que integraven els dibuixos eren desconnectades i el seu contingut era totalment oníric. No hi havia, doncs, relació amb el cubisme o futurisme, sinó que tot es movia en el mateix món surrealista. Ben aviat, però, realitzava els primers objectes.

(Text D) Il·lustració: "Escorça". El primer poema amb un objecte de Joan Brossa és de l'any 1943.

Un altre fet important és que Brossa portà el surrealisme cap a formes que l'avantguarda catalana no havia practicat, com el teatre o poesia escènica, com ell preferia de dir. El model del teatre dadaïsta li serví per donar moviment als poemes, tot mantenint les desconexions i contrastos propis de les imatges incloses en els sonets. D'altra banda, l'acció i la màgia de l'escenari passaren a ser l'eix fonamental del teatre. Una simple pujada i baixada de teló podia arribar a ser tota una obra, com la peça titulada *Sord-mut* de l'any 1947.

Amb aquesta incursió en el surrealisme o dadaïsmes, Brossa inicià una experimentació en la literatura que ja no abandonaria mai. A partir de l'any 1950 la seva poesia experimentà un tomb notable, tot abandonant la recerca en el subconscient per passar a una poesia més lligada a la realitat. Joao Cabral de Melo, poeta brasiler que en aquells moments era a Barcelona, influí decisivament en aquest canvi. Un dels principis bàsics d'aquest poeta, que després formulà a *Função Moderna da Poesia* (1954), era que no pot haver-hi poesia revolucionària sense forma revolucionària. Seguint aquesta concepció, Brossa escriví *Em va fer Joan Brossa* el 1950, amb poemes totalment prosaics que ocupaven un mínim espai. Eren petits flashos de la realitat quotidiana: inventaris contrastats, plens d'humor i d'intencionalitat de denúncia política.

(Text B) Vegeu un exemple d'aquest llibre:
Passa un obrer amb el paquet del dinar

Hi ha un pobre assegut a terra.
Dos industrials prenen cafè
i reflexionen sobre el comerç.
L'Estat és una gran paraula.

Per entendre millor, la intenció d'aquest tipus de versos, llegiu el pròleg "És difícil per a un autor" de Joan Brossa, que trobareu a la web de l'assignatura i llegiu els altres poemes del llibre que trobareu a <http://www.intercom.es/folch/poesia>

El camí cap a la quotidianitat l'allunyà de la literatura catalana del moment. Els cenacles literaris no entengueren la proposta i consideraren que allò no era poesia, sinó simple fotografia de la realitat. La poesia catalana dels anys 50 anava per uns camins ben diferents: el postsimbolisme. I quan, a partir dels anys 60, s'imposà la poesia social, el seu to narratiu i seriós i la poca voluntat de construir una forma, poca cosa tingueren en comú amb el procés de despulament poètic que Brossa venia fent des de l'any 50.

El sintetisme propi d'aquests poemes contribuï a l'evolució de la poesia de Brossa. Com en Mallarmé, el blanc de la pàgina passà a tenir tanta importància com les paraules expressades i era el trencament del silenci representat pel blanc el que havia de donar més força al missatge. Això afegí una altra intenció als poemes de Brossa: la recerca de l'essència de les coses.

(Text B) Poemes com :

Un vidre
i un botó petit

de l'any 1956 són l'equivalent verbal d'un *object trouvé*. Les poques paraules del poema es presenten aïllades del seu context, a fi que l'espectador hi descobreixi realitats màgiques que fins aquell moment havien restat amagades.

El poeta es preocupa pel poder representatiu de les paraules i comença a reflexionar sobre aquest fenomen. Per aixó sentirà una especial predilecció per les definicions, les quals seran extretes del mateix diccionari. Aquesta preocupació per captar la idea d'una manera sintètica portarà Brossa cap a la poesia visual. A *El saltamartí*, llibre de 1963, en trobem ja algunes mostres. Dos anys després, a *Poema sobre Frègoli i el seu teatre* i a *Petit Festival*, dos llibres unitaris sobre Frègoli, el transformista italià tan admirat per Brossa, trobem ja una poesia visual més autèntica, ja que són les lletres de les paraules les que s'independitzen per mostrar-nos més clarament la realitat d'allò que el poeta ens vol comunicar.

(Text D) Il·lustració: poema visual d'*El saltamartí* i "Dos monòlegs" de *Petit Festival*. Realitzeu l'activitat núm.7.

Aquestes petites mostres de poesia visual sorgeixen de l'evolució lògica de la recerca essencial efectuada amb els mots, però també d'una experiència que el poeta desenvolupà en el seu estudi des de 1959: les suites de poesia visual, poemes desplegable en l'espai i el temps i que es componen de materials ben simples i fràgils.

A partir d'aquí el poeta desenvoluparà amb escreix la poesia visual i es llençarà de ple a l'experimentació en tots els terrenys. Si els anys 40 havien significat la seva iniciació en un camí poètic avantguardista ja històric: el surrealisme, i els anys 50 significaren el seu despertar a la conscienciació política i la recerca d'una veu pròpia, que trenqués amb les convencions literàries, els anys 60 són ja la trobada d'un possible camí, l'experimentació de nous llenguatges.

(Text D) Il·lustració: Poema Oda a Marx de 1983

Aquest pas a la visualitat l'acostà a les escoles poètiques experimentals internacionals, tot i que en cap moment podem parlar d'influències, sinó de coincidències, ja que Joan Brossa anà seguint sempre el fil de les seves investigacions, sense preocupar-se excessivament del que d'altres feien en els mateixos terrenys.

Aquest tipus de poesia evidenciava la crisi que el llenguatge ha sofert al llarg del segle XX i centrava el seu interès en la comunicació. Les regles que imposava al lector són les d'un joc que porta a terme amb les paraules, les lletres o simplement amb les idees. Aquest caràcter lúdic i participatiu és fonamental, igual que en les nombroses accions-espectacle que el poeta realitzà entre 1947 i 1968, unes peces pre-*happening*, que mostren un teatre totalment diferent del tradicional, que qüestiona la mateixa literatura i la realitat del carrer.

Però les experimentacions de Brossa no es quedaren en el camp visual o el de l'acció. La constant recerca essencial el portà a la materialització de les coses, és a dir, a la confecció d'objectes. Dins dels seus inicis surrealistes ja hi havia incidit amb un parell de peces. Serà, però, a partir de 1967, quan es dedicarà ja de ple al món dels objectes, com una trajectòria paral·lela i complementària de la de la poesia visual.

(Text D) Il·lustració: "Música" (1986). Els objectes de Brossa parteixen habitualment de l'associació de dues realitats, tot jugant amb les paraules i les coses.

Amb aquest salt a la plàstica, Brossa s'acabà d'allunyar del món literari, un món que cada vegada mira més enrera i no té gens en compte els avenços de la modernitat. De tota manera, seguí fent poesia discursiva, i fins i tot provant formes mètriques noves, com la sextina, una forma medieval força complicada que el poeta practicà des

de 1976. Però una estrofa clàssica com aquesta també li serví per fer tot tipus d'experimentacions: conceptualitzacions, poemes visuals, i fins i tot, experiments informàtics (El poeta va realitzar una sextina cibernètica l'any 1982).

(Text C) Podeu llegir la sextina cibernètica de Brossa i les seves idees entorn a la poesia contemporània a "La poesia en present", text de 1982, que podeu trobar a la web de l'assignatura.

Brossa sempre portà les formes més enllà de les seves possibilitats, en una recerca constant dintre o fora de la literatura, inquietud que el convertí en un dels poetes avantguardistes de la literatura catalana més autèntic i lluitador. La seva projecció a partir dels anys 70 (gràcies a la publicació de *Poesia Rasa* i a la divulgació dels seus poemes visuals) influí poderosament en les noves generacions, sobretot en els poetes del grup del Mall i en la nova fornada de poetes visuals que sorgiren durant aquella dècada.

(Text B) L'any 1971 Brossa participà, juntament amb Guillem Viladot i amb Josep Iglésias del Marquet en la primera mostra de poesia visual als Països Catalans a la "Petite Galerie" de Lleida. D'altra banda, el 1975 publicava en una edició de butxaca el primer recull de poemes visuals de tot l'estat (*Poemes visuals*, Edicions 62, L'escorpi de poesia 29)

3.2.4. Verbo. Joan Fuster

A València també cal destacar una revista de caire avantguardista, encara que bàsicament escrita en castellà: *Verbo*. Fundada el 1946 per José Albi i Joan Fuster, es publicà a la ciutat d'Alacant entre 1946 i 1958. Segons Josep Ballester, es podrien distingir dues èpoques: una primera, des del març de 1946 fins a l'octubre-desembre de 1950, amb una periodicitat aproximada de sis números l'any; i una segona, des del número 21 de febrer de 1951 fins al número 33 (1963), amb una freqüència molt més irregular. El 1963, la redacció es trasllada a València, Joan Fuster deixa de participar-hi i l'orientació és completament diferent a la mantinguda fins al moment.

(Text C) Per a més informació sobre *Verbo*, podeu consultar Josep Ballester, *Temps de quarantena (1939-59)*, Ed.3 i 4, València, 1992 i Enric Balaguer, "Joan Fuster i el surrealisme", *Canelobre* núm.22 (tardor 1991).

La revista fou escrita en castellà, però informà de manera puntual sobre notícies de literatura catalana i presentà creació poètica en català, principalment de Joan Fuster. Fou una publicació oberta a totes les tendències, però a poc a poc s'anà

decantant cap al surrealisme. Així es pot veure en els números 12 (juliol-agost 1948) i 13 (novembre 1948), especialment en aquest darrer, on es poden trobar diversos textos sobre el surrealisme i l'article de José Albi: "Una introducción al surrealismo en España". L'any 1952 es publicà un número triple, que consistí en una antologia de poesia surrealista castellana. Aquesta partia del pressupòsit que el surrealisme no s'havia esgotat i que podia contribuir a la formació d'un nou tipus humà. A més, les il·lustracions acabaren de donar un to d'avançada a la revista: Dalí, Chagall, Saura, Miró, etc. Evidentment, la revista s'apartava radicalment del neoclassicisme imperant en l'època.

Els articles de Joan Fuster se centraren sobretot en les arts plàstiques. És de destacar, en aquest sentit, "El descrèdit de la realitat" de 1955 sobre l'evolució de les formes pictòriques. Pel que fa a la seva producció poètica inclosa a *Verbo* trobem 20 poemes, sis dels quals en català. En general fa servir un automatisme controlat que després es pot retrobar en menor mesura a *Sobre Narcís* (1948) o *Terra en la boca* (1953).

(Text D) Il·lustració: Fotografia de Joan Fuster

La producció poètica de Joan Fuster és curta i poc coneguda, potser perquè el mateix escriptor no donà gaire importància als seus versos. Començà escrivint alguns poemes a l'almanac de *Las Provincias* i el seu primer recull fou publicat l'any 1948. Els seus referents no eren Carles Riba o la poesia que es podia fer a Catalunya en aquells moments, sinó autors espanyols com Dámaso Alonso o estrangers com Paul Éluard, Pablo Neruda o Eugenio Montale. El seu poemari, *Terra en la boca*, de 1953 lliga ja amb la tradició avantguardista catalana, ja que ve prologat per J.V.Foix. Es tracta d'un llibre on es pot descobrir el Fuster més irònic i mordaç, que després retrobarem a *Elegia a Rabelais*, escrita el 1953 i publicada el 1969. Però és a *Ofici de difunts*, escrit el 1950 i editat el 1987, on podem trobar el Fuster més surrealista. És un llibre escrit en un rotlle de paper higiènic, on es barreja l'absurd, la deformació grotesca i l'onirisme. En la mateixa línia, podríem situar *Tres poemes inútils per a dos pintors que volen reinventar el món* (1973) o *Poemes per fer* (1987), reculls on predominen les associacions il·lògiques i l'intent de suprimir els límits entre el real i l'imaginari.

(Text C) Llegiu els poemes de Joan Fuster que teniu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.8

(Text B) En general, com ha indicat Josep Ballester, la poesia de Joan Fuster navega entre el postsimbolisme i el surrealisme amb inevitables dosis d'existencialisme i de "la cosa social mal entesa", en paraules del mateix Fuster.

3.3. Altres autors avantguardistes en el període entre 1940 i 1960

3.3.1. Guillem Viladot

Al marge de publicacions periòdiques concretes, cal destacar d'altres autors, algun dels quals, juntament amb Joan Brossa, es convertí en un punt de referència inqüestionable, en parlar de l'avantguarda catalana de postguerra. Ens referim a Guillem Viladot. En aquest cas, el fet d'haver publicat sempre al marge dels circuits literaris habituals i d'haver viscut sempre a la seva vila natal d'Agramunt, perjudicaren la seva difusió. Com en el cas de Brossa, la seva producció fou gairebé desconeguda fins als anys 70, arran de la publicació de *Poesia T/47*, prologada per un altre lleidatà que també es dedicava, una mica d'amagat, a aquests afers visuals: Manuel de Pedrolo. Aquest el situava sàviament en la línia de la poesia concreta i en destacava les característiques principals de la seva poesia:

VILADOT

amb llibertat
amb independència
amb sentit creador

Recull una herència de la qual també és fundador i, sense gratuïtat, situa els seus poemes en la línia d'una investigació gràfica i alhora lingüística moguda, car és dinàmica, per preocupacions creadores de distribució alfabètica o sil·làbica, de regularització interna d'espais i de continguts visuals que els valoren. Amant de sàvies simetries i d'asimetries no menys calculades, estableix, com és "tradicional" en la forma concreta, aquella distància entre el poeta i el lector-espectador que algun cop s'ha esmentat en relació a Gomringer, però jo diria que es tracta d'aquella mena de distància, o d'allunyament, que facilita l'impuls, el salt endavant, el xoc definitiu del qual aquest lector-espectador obtindrà la revelació d'una poesia ALTRA i la seva intergació en el propi món diari i amenaçador o bé el refús d'inserir-se en un ordre que, com tots els ordres, existeix perquè ens hi rebel·lem.

La seva producció ha estat molt variada, ha tocat tots els gèneres i, en el terreny avantguardista, ha passat de la poesia concreta dels 60 al *collage* dels 70 i, encara que feia objectes des dels 50, també es llançà de ple a la plàstica a partir dels 80.

Com ell mateix havia dit en més d'una entrevista, la seva dedicació a aquest tipus de literatura cal explicar-la per la dictadura franquista. En una societat on molts llenguatges eren prohibits, la seva reacció fou la de desertar del llenguatge que el poder feia servir per subjugar els ciutadans (la llengua basada en l'ordre alfabètic). Des de la violentació de l'ordre de les paraules de la frase arribà al silenci. I poc a poc anà omplint-lo amb les deixalles del llenguatge (les lletres des del punt de vista icònic i simbòlic). Un primer llibre significatiu en aquest sentit és *Els metaplasmes* de 1959, on la majoria de poemes són jocs fonètics, plens de crítica i humor, que incorporen l'absurd del llenguatge de carrer i dels jocs populars. En canvi a *la-Urt* de 1960, els jocs passen a ser més lletristes o visuals. Les lletres o les paraules són distorsionades per la pura destrucció, joc o crítica, fins arribar a l'absolut silenci del poema final.

(Text C) Llegiu el poema opus núm. 28 de *la-Urt*, que trobareu a la web de l'assignatura i comproveu-ne la visualitat i la ironia.

Aquests plantejaments, Viladot els realitzà en la llibertat més absoluta, assessorat únicament per dos personatges ponentins: Leandre Cristòfol, que el posà en relació amb els residus de la revista *Art* i Josep Iglésias del Marquet, que li descobrí el món de la nova poesia concreta. Més tard, però, cap a l'any 1977, Viladot, com ha remarcat Joaquim Molas al pròleg de la seva *Poesia Completa*, substituï aquests plantejaments més lingüístics per uns altres més psicoanalítics, que identificaven el llenguatge amb la figura del pare.

Però aquestes experiències s'esdevingueren paral·lelament a un notable nombre de llibres de poesia discursiva, dels quals *Temps d'estrena* n'és el primer. Com ha observat Jaume Pont, amb aquest llibre inicia un tema: el de la infantesa i, alhora, un espai iniciàtic de reflexió. En aquests primers llibres predomina el to confessional, la disquisició moral o filosòfico-existencial i la sàtira. Com en Brossa, els seus versos són plens de quotidianitat i d'un humor, ben popular.

(Text C) Llegiu el poema "Nas furgat" del llibre *Les planificacions* de 1957, que trobareu a la web de l'assignatura.

D'altra banda, aquests llibres "realistes" també toquen un altre tema privilegiat de Viladot en aquests anys: la pàtria. Especialment, *Residents a la pàtria* de 1958 exemplifica la incorporació del poeta a la territorialitat catalana i el despertar d'una consciència existencialista i política alhora.

(Text C) Llegiu el text de Viladot de 1980 on explica el seu procés de canvi del 1956, que trobareu a la web de l'assignatura.

A partir de 1959, alternarà, però, els seus llibres de trencament del llenguatge amb els discursius. Dintre del terreny visual, a poc a poc se li anirà creant una demanda d'altres imatges d'abast immediat: trossos de paper, bitllets de metro, etc. Al mateix temps, el joc icònic demanava una expansió, per la qual cosa el poema es convertirà en cartell o pòster. Un bon exemple n'és el recull *Pòsters-poemes* de 1968. Sense renunciar a les paraules, que hi aporten un missatge fonamental, la fotografia o l'ús d'altres materials acosta aquests poemes als fotomuntatges, dintre de la línia Hertfield. A més, la temàtica és, tot sovint, de denúncia de l'opressió imperant o sobre la mateixa consciència de l'home.

(Text D) Il·lustració: poema "Tenim el dret a dir que no" de *Pòsters-poemes*.

A partir d'aquí, una bona colla de llibres (*Cartrons concrets* de 1968, *Poemes de la incomunicació* de 1970, *Diari 1972*, *Ordre "M"* de 1976 o *Plànols oberts* de 1983, entre molts d'altres) alternaran els jocs lletristes amb les imatges de diverses procedències. Tot sovint, el tema serà la descoberta d'ell mateix. Per això, la paraula "jo" serà una de les més recurrents, ja que, mitjançant el seu aïllament en la pàgina, buscarà la resolució d'un enigma que sempre el preocupà.

(Text C) Observeu els dos poemes que teniu a la web de l'assignatura que giren entorn a la paraula "jo" i realitzeu l'activitat núm.9.

Com ha indicat Jaume Pont, a partir de 1960, tota l'obra de Viladot, fins i tot la narrativa, quedarà marcada per la recerca investigadora d'un llenguatge preocupat per l'exploració visual. Així, doncs, com en el cas de Brossa, també arribarà als objectes, els quals seguiran la intenció dels objectes trovés. Per a Viladot, els objectes abandonats han acumulat memòria i, en el moment, en què es converteixen en objectes poètics, la memòria es mutila, amb la qual cosa s'inicia la memòria de la bellesa.

Finalment, després de tanta experimentació, en els anys 80, el poeta tornà a la poesia discursiva amb diversos llibres, dos dels quals de poesia amorosa: *Amor físic* (1982) i *Urc del cos* (1984). En el primer, l'apotecari agramuntí intenta conservar la pulsio eròtica del desig mitjançant el llenguatge. En paraules de M. Mercè Marçal, aquest llibre "és la festa de la carn reblada per una festa desbordant de la paraula". A més el seu retrobament amb l'alfabet és fet d'una manera magníficent, mitjançant la forma mètrica més clàssica: el sonet. A través d'aquest, el poeta afirmarà l'amor heterosexual i l'homosexual, per després a *Urc del cos*, reivindicar l'erotisme de l'amor a la maduresa i la senectud.

(Text C) Llegiu el poema *d'Amor físic* que tronbareu a la web de l'assignatura.

Els altres llibres discursius de Guillem Viladot de les dècades del vuitanta i noranta toquen els temes de sempre: la terra, la quotidianitat, el jo, etc. però potser d'una manera més directa, breu i incisiva. Pel seu to sentencial i la seva forma breu recorden, inevitablement, el Brossa *d'Els entra-i-surts del poeta*:

Cal administrar justícia!

Sí, d'acord.

Però, en fred o en calent?

Els mots fòssils (1988-1990)

En general, la poesia diversa i experimental de Viladot és una poesia preocupada per la relació entre el subjecte, les paraules i l'altra cara de la realitat de les coses, que pretén parlar d'aquesta realitat en un altre sentit.

(Text C) Llegiu les "Notes per a una poètica" que precedien l'edició *d'Urc del cos* de 1984 i que trobareu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.10.

(Text C) Per completar la informació, podeu llegir el llibre de Jaume Pont *El corrent G.V. (l'obra poètica de Guillem Viladot)*, Promociones Publicaciones Universitarias, Barcelona 1986.

3.3.2. Manuel de Pedrolo

Un altre autor que cal destacar per la seva producció poètica de caire rupturista és Manuel de Pedrolo. Tot i la seva dedicació a la poesia des de ben aviat, els seus llibres han estat gairebé desconeguts i no han estat a l'abast del gran públic fins fa relativament poc (la publicació de l'obra poètica completa, a càrrec de Xavier Garcia

no es produí fins al 1996). Segons explica Xavier Garcia en el pròleg de l'edició esmentada abans, Pedrolo escrivia poesies des d'adolescent, però no fou fins al 1943, després del servei militar, que no s'hi dedicà de ple. No obstant la seva afecció, plegà ben aviat de fer-ne. Un grafòman com ell necessitava publicar els seus llibres i observar la reacció del públic. I això en poesia era molt més difícil que en la novel·la. Per això, quanta més novel·la escrivia, menys poesia feia. Com ha comentat Xavier Garcia:

(Text B) El 1943 coincideix amb la represa, ja des de la maduresa, d'un univers líric riquíssim que emmudirà al final de la dècada dels cinquanta si fem excepció d'uns pocs versos de circumstàncies (...) escrits la segona meitat de la dècada dels vuitanta i el llibre *Arreu on valguin les paraules, els homes* de l'any 1966. Gairebé tota l'obra poètica de Pedrolo, doncs, la podem datar en el decenni 1948-1958.

D'altra banda, la seva poesia, a diferència de la novel·lística, que intenta crear uns móns totalment versemblants, s'acosta a la irracionalitat i presenta influències dels simbolistes francesos i del surrealisme. Així doncs, és comprensible que, després dels primers èxits novel·lescos, deixés d'escriure poesia i no hi tornés fins quan, paradoxalment, el moviment que estava de moda era el realisme.

El seu primer llibre, *Els tentacles*, és de 1945 i té uns certs ressons de caràcter existencial, com ha observat Xavier Garcia. El següent, en canvi, *Ésser en el món*, de 1949, presenta ja una clara influència de l'existencialisme, connectant així amb les seves primeres narracions. El llibre tingué poc ressò, però serví a Pedrolo per entrar en contacte amb alguns grups d'intel·lectuals, com el grup de l'*Ariel*. Poc després, conegué Carles Riba i, a través d'ell, Joan Triadú. Sembla que l'any 1951 escriví un llibre, *Elegies de la Diagonal*, de clares influències ribianes, però el llibre fou esquinçat pel mateix Pedrolo i només en resta algun poema incorporat a altres llibres. Tot i que el grup de l'*Ariel* li demanà una col·laboració, aquesta fou una traducció de sis poemes de poetes nord-americans. A pesar de les seves contradiccions, Pedrolo continuà escrivint llibres de poesia i presentant-los als premis literaris de l'època. *Simplement sobre la terra* de 1952 aconseguí el "Joan Maragall" de 1954, però poc després la seva poesia entraria en el silenci, per no retornar fins al 1966. A continuació, el 1968, participaria amb una antologia de la seva obra poètica inèdita en la miscel·lània *Lleida, vuit poetes*, una iniciativa de Josep Grau i Guillem Viladot. Finalment, l'any 1971 l'editorial "Urgell" estigué a punt de publicar tota la seva poesia. Però, segurament a causa de les mutilacions que la censura hi féu, l'editor acabà per renunciar-hi.

La majoria dels seus llibres presenten un clar interès per l'home. S'interroga sobre la seva existència, les seves raons i les seves necessitats, dintre d'una gran varietat de formes. *Reixes a través* (1944-1952), *He provat un gest amarg* (1952) o *Esberla del silenci* (1956) són alguns dels títols més significatius.

(Text C) Llegiu els poemes "Contorn(s) d'ombra" d'*Els tentacles* de 1945, "Tinc set de terra" d'*Ésser en el món* de 1948 i "Límits" d'*Arreu on valguin les paraules, els homes*" de 1966, que trobareu a la web de l'assignatura i realitzeu l'activitat núm.11.

Tot i que la poesia de Pedrolo es lliga, en alguns dels seus versos, al surrealisme, si parlem de Pedrolo dintre dels autors avantguardistes de postguerra, és especialment per la seva obra *Sobres*, presentada per primera vegada per Xavier Garcia l'any 1990 i editada el 1993 per la Diputació de Lleida. Es tracta de poesia visual i porta aquest nom perquè són restes, material de rebuig, trossos de diaris o papers, que el poeta convertí en autèntics *collages*; al mateix temps també són sobres en el sentit postal, ja que Pedrolo va crear molts dels seus poemes visuals a partir de targetes d'invitació a actes culturals de la mida d'un sobre amerià. De vegades aprofitava un tros de text o d'altres n'afegia de nou. Segons Xavier Garcia, es pot veure una evolució, que prescindeix progressivament del text per recolzar-se, cada vegada més, en la imatge. Si en els primers poemes, hi predomina el lletrisme, més endavant són autèntics poemes visuals, que harmonitzen totalment imatge i paraula. Pel que fa al contingut, hi podem trobar temes totalment pedrolians: la ironia, la crítica el poder i, sobretot, l'erotisme. Segons sembla n'hi havia gairebé tres-centes i únicament han vist la llum una seixantena. En resum, una sorprenent troballa, que ens confirma el Pedrolo experimental i transgressor d'alguns dels seus textos narratius, com *Espais de fecunditat irregulars* (1973) o *Text/Càncer* (1974), i el bon coneixedor dels moviments d'avantguarda, que veiem al pròleg del llibre de Guillem Viladot, *PoesiaT/47* (1971).

(Text D) Il·lustració: Poema visual de Pedrolo (A-Z camí de perfecció, etc.)
Els poemes visuals de Manuel de Pedrolo contenen un erotisme semblant al d'algunes narracions eròtiques del mateix autor, com *Obres púbiques*.
Realitzeu les activitats núm.12 i 13.

3.3.3. Altres

La nòmina d'autors que en els primers anys de la postguerra seguiren els viaranys més o menys avantguardistes és, lògicament, més ampla que els noms que hem destacat. Entre els autors considerats de segona fila, hi podríem trobar molts noms. Alguns d'ells participaren, amb trets lleugerament avantguardistes, en la primerenca antologia de Fernando Gutiérrez: *La poesia catalana* de 1947, publicada per Josep Janés, com Alexandre Cirici, Miquel Arimany o Lluís Palazón i Bertran, al costat de Palau i Fabre, Perucho i Sarsanedas. D'altres també experimentaren amb l'avantguarda ja assumida o rebuda a través de poetes d'altres literatures. És el cas, per exemple, de Blai Bonet, el qual, des de Santanyí (Mallorca), assimilà influències diverses, de les quals cal destacar la de Salvat-Papasseit, Rosselló-Pòrcel i la d'alguns autors de la generació del 27 castellana, com Jorge Guillén. D'aquesta simbiosi nasqueren llibres provocatius de poesia religiosa, com *Quatre poemes de Setmana Santa* (1950) o *Cant espiritual* (1953), entre els seus primers llibres.

Altres noms significatius per la seva producció o voluntat d'esperit de ruptura serien, especialment, Xavier Miquel i Padró i Josep Iglésias del Marquet.

El primer, igualadí, rebé una especial atenció en el llibre pioner de Miquel Arimany: *L'avantguardisme en la poesia catalana actual* de 1972, ja que, com Joan Brossa, era recollit entre els avantguardistes d'abans i després de 1958. D'entre els seus primers llibres, destaquen *Infern quadrivértex* (1950) i *Error nocturn* (1954), que, a més dels seus noms, presenten com a trets avantguardistes la irregularitat mètrica, l'aparició de paraules no usuales en el llenguatge corrent i l'ús d'imatges connectades per associació inconscient amb el seu referent. Els llibres dels anys seixanta: *Macla mínima* (1961) i *Penell irat* (1970) accentuen les característiques avantguardistes i, fins i tot, presenten una forma externa de trencament: cal·ligrafia particular, fulls relligats entre plaques de metall, etc.

I finalment, encara que Iglésias del Marquet pertanyi ja al període dels setanta, cal esmentar-lo aquí, per la seva influència sobre Viladot i per la seva participació, amb Joan Brossa i el mateix Viladot, en la primera exposició de poesia visual als Països Catalans, a la "Petite Galerie" de Lleida. A diferència dels autors anteriors, la seva producció és plenament visual. Tant a *Les arrels assumptes* com a *Persistència del centre* o *Postals nord-americanes per a una noia de Barcelona*, tots ells de 1972, les paraules, sintagmes o lletres aïllats alternen amb les fotografies, postals, dibuixos o signes de tota mena, constituint una poesia crítica, intimista o lúdica, com ho podien ser també la poesia concreta o visual de Brossa i Viladot.

(Text D) Il·lustració: Poema visual d'Iglésias del Marquet.

Realitzeu l'activitat núm.14

Activitats

1. Després de llegir la prosa de Joan Brossa: "Evocació de 1925", que teniu a la web de l'assignatura, deduiu el concepte que Brossa tenia dels personatges que esmenta.
2. Llegiu els sonets de *Sol, i de dol* que teniu a la web de l'assignatura, subratlleu-ne les característiques avantguardistes i, més concretament, aquelles que, creieu, procedeixen directament del futurisme, dadaisme o surrealisme. Subratlleu-ne també les característiques classicistes.
3. Llegiu el sonet "Paradís atroç" de Josep Palau i Fabre (que teniu a la web de l'assignatura), pertanyent al llibre *Càncer* (1946), glosseu-lo i relacioneu-lo amb la temàtica de desolació del llibre. Subratlleu-ne també totes les paraules de connotació negativa.
4. Llegiu el poema "Sota la sang" de Joan Perucho (que teniu a la web de l'assignatura), pertanyent al llibre del mateix nom de 1947 i relacioneu-ne el contingut amb la situació que vivia Catalunya en aquells moments.
5. Llegiu el poema "Juliol" (que teniu a la web de l'assignatura) del llibre *A trenc de sorra* de Jordi Sarsanedas i destrieu-ne els trets surrealistes dels populars, que podrien venir a través de Salvat-Papasseit.
6. Llegiu el poema "Xauxa" (que teniu a la web de l'assignatura) de *Romancets del dragolí* de Joan Brossa i contrasteu el seu to amb el dels poemes de Palau i Fabre, Perucho i Sarsanedas. Identifiqueu també els punts coincidents i divergents d'aquests quatre poemes.
7. Realitzeu un poema visual, basat en la relació entre les paraules i les coses, a imitació dels de Joan Brossa, que il·lustren el capítol.
8. Llegiu els poemes "Art poètica" i "Segona conclusió" (que teniu a la web de l'assignatura) d' *Ofici de difunt* de Joan Fuster. Indiqueu els trets avantguardistes del primer i resumiu la poètica de Fuster a partir del que diu el poema. Relacioneu el segon poema amb la manera de ser i els escrits assagístics de Joan Fuster.
9. Després de veure els dos poemes visuals de Guillem Viladot que teniu a la web de l'assignatura sobre el tema del jo, interpreteu-los i contrasteu-los, tot indicant-ne les característiques psicoanalítiques, les lúdiques i les crítiques. Completeu-ho també amb la lectura del sonet "Jo què tinc" del llibre *Amor físic* de 1982.
10. Després de llegir les "Notes per a una poètica" de Viladot, que teniu a la web de l'assignatura, així com els altres poemes inclosos en aquesta mateixa web, comenteu-ne la seva poètica.

11. Llegiu els poemes de Pedrolo que teniu a la web de l'assignatura i relacioneu-los amb els moviments existencialista, surrealista i realista. Indiqueu les característiques que cada poema té de cada moviment.
12. Feu la interpretació del poema visual de Pedrolo, que teniu reproduït. Relacioneu les lletres, els sintagmes i els dibuixos.
13. Aproveiteu algun sobre o alguna invitació que tingueu per casa i, aprofitant-ne una part, construïu un poema visual a la manera pedroliana.
14. Identifiqueu la procedència dels signes i dibuixos del poema d'Iglesias del Marquet, que teniu reproduït, i interpreteu el sentit que hi aporten els dos signes que hi ha a banda i banda del dibuix.

Índex de textos per a la web

1. J.Brossa, "Evocació de 1925"(1944). Publicat a *Vivàrium*, Ed.62, Barcelona, 1972, pàgs.13 i 14.
2. J.V.Foix, sonets de *Sol i de dol* : "Entre el cordam, mira la mar, Marcel·la", "Fútil joc: dius, i te'n rius, que ets d'Atenes", "El negre i el carmí! Sí, sóc de borra" i "Fugiré carrer enllà, o-í! Finestra:". *Obres Completes*, vol.1 Poesia, Edicions 62, Barcelona , 1974, pàgs. 133, 141, 153 i 157.
3. J.Palau i Fabre, "La rosa", *Poemes de l'alquimista*, Ed. Proa, Barcelona, 1979, pàg. 81.
4. J.Palau i Fabre, "Paradís atroç" dins *Càncer* (1946), *Poemes de l'alquimista*, Ed. Proa, Barcelona, 1979, pàg. 78-79.
5. J.Perucho, "Sota la sang", dins *Sota la sang* (1947), *Obra poètica completa*, Ed. Bruguera, 1984, pàg.18.
6. J.Sarsanedas, "Juliol" dins *A trenc de sorra* (1948), *Fins a un cert punt (Poesia 1945-1989)*, Ed.62, 1989, pàg. 50.
7. J.Brossa, "La presència forta" i "Oscil·la el nombre de pergamins", *Dau al Set* setembre 1948 (web Lit.cat.cont.II p.19 cap.2 de "La primera postguerra": Revistes, grups i corrents estètics)
8. J.Brossa, "Xauxa" dins *Romancets del Dragolí* (1948), Ed.62, 1986, pàg.17.
9. J.Brossa, "És difícil per a un autor" (web Lit.cat.cont.II p.19 cap. 3 de "Els anys setanta i vuitanta": Joan Brossa)
10. J.Brossa, "La poesia en present" (web Lit.cat. cint.II p.21 cap. 3 de "Els anys setanta i vuitanta": Joan Brossa)
11. Joan Fuster, "Art poètica" i "Segona conclusió", *Antologia poètica*, Ed.Proa, 1993, pàgs.106-108.
12. Guillem Viladot, "Opus núm.28" d'*la-Urt* (1960), "Nas furgat" de Les planificacions (1957) dins *Poesia completa I*, Ed. Columna, 1991, pàgs. 183 i 382.
13. Guillem Viladot, "Benefici objectual"(Galeria Maeght, 1980), citat a Jaume Pont El corrent G.V., PPU, 1986, pàg.45-46.
14. Guillem Viladot, poemes visuals sobre el jo de Poemes de la incomunicació i Diari 1972, dins *Poesia completa II*, Ed. Columna, 1991 i "Jo què tinc" d'Amor físic (1982), dins *Poesia completa III*, Ed. Columna, 1991, pàg.33.
15. Guillem Viladot, "Notes per a una poètica", 1987, dins *Poesia completa III*, Ed. Columna, 1991, pàg.81 i 82.
16. Manuel de Pedrolo,"Contorn(s) d'ombra" i "Tinc set de terra", *Obra poètica completa I*, Pagès editor, 1996, pàgs. 49-50 i 123-124.

17. Manuel de Pedrolo, "Límits", *Obra poètica completa II*, Pagès editor, 1996, pàgs. 589.

Índex d'imatges

1. Mà de Joan Miró, *Poesia* núm.13 (Lit.cat.cont.II p.16, cap.2 de "La primera postguerra": Revistes, grups i corrents estètics)
2. Portada revista *Ariel* (Lit.cat.cont.II p.16, cap.2 de "La primera postguerra": Revistes, grups i corrents estètics)
3. Dibuixos i poemes de Joan Ponç i Joan Brossa, *Dau al Set* gener-febrer 1949
4. "Escorça" de Joan Brossa " (catàleg Reina Sofia *Brossa 1941-1991*, pàg. 101)
5. J.Brossa, : poema visual d'*El saltamartí* , *El saltamartí*, Ed.Proa, 1984, pàg. 71. i "Dos monòlegs", *Petit Festival* (1965) dins *Rua de llibres*, Ed.Ariel, Barcelona, 1980, pàg. 267 .
6. J.Brossa, "Oda a Marx" (catàleg Reina Sofia *Brossa 1941-1991*, pàg. 83)
7. J.Brossa, "Música" (1986), (web Lit.cat. cint.II p.22 cap. 3 de "Els anys setanta i vuitanta": Joan Brossa)
8. Fotografia de Joan Fuster
9. Guillem Viladot, Pòster poema , *Pòsters poema* (1968) dins *Poesia completa II*, Ed. Columna, 1991
10. M. de Pedrolo, poema visual , *Sobres*, Diputació de Lleida 1993, reproduït a *Avui*, 19 setembre 1993.

Resum

Durant els anys immediatament posteriors a la postguerra, la situació de la cultura catalana era un desert. No obstant això, unes quantes personalitats que havien destacat en el camp de les avantguardes durant els anys trenta es quedaren aquí i, clandestinament, contribuïren a la formació de les noves generacions. Entre les més significatives, hi ha J.V.Foix, Joan Miró i Joan Prats. D'altres crítics com Sebastià Gasch, Joan Teixidor i Alexandre Cirici contribuïren també a crear el clima necessari perquè el panorama artístic anés canviant.

Entre les noves generacions, cal destacar especialment Josep Palau i Fabre, Joan Perucho, Jordi Sarsanedas i Joan Brossa. El primer fou l'impulsor de la revista *Poesia*, que destacà per ser la primera revista que apostava clarament per la modernitat, dins de la tradició simbolista. Com a creador, destaca per la reivindicació de Rosselló-Pòrcel i per la provocació i radicalitat, com es constata en els llibres arreplegats a *Poemes de l'alquimista*, entre els quals el més significatiu és *Càncer* de 1946.

Joan Perucho i Jordi Sarsanedas són els dos autors avantguardistes que destaquen en el grup d'*Ariel*, revista que es mogué entre la tradició noucentista i l'avantguarda. El primer, que sobresortí també en la crítica d'art a la revista *Destino*, fou influït per J.V.Foix, Salvat-Papasseit i la literatura fantàstica de Lovecraft. Entre els seus primers llibres, sobresurt *Sota la sang* de 1947, empeltat de surrealisme. El segon, format a França, connectà també amb la poètica de Salvat-Papasseit, especialment al llibre *A trenc de sorra* de 1948 i amb el surrealisme, que mostrà al llibre de narracions *Mites* de 1954.

Joan Brossa fou el poeta del grup que impulsà la revista. ***Dau al Set***, publicació que destaca sobre les altres per la seva modernitat, el trencament amb el passat, la concepció global de l'art i el seu lligam a un únic corrent: el surrealisme. Brossa començà escrivint sonets neosurrealistes per passar, a partir de l'any cinquanta, a la utilització d'un llenguatge planer i prosaic en poemes curts. Entre els seus primers llibres destaquen *Romancets del Dragolí* (1948) i *Em va fer Joan Brossa* (1950). També practicà el teatre, amb una producció molt abundant que passa per obres de tipus dadaïsta, accions espectacle i obres de teatre més convencionals. En la poesia, la brevetat dels seus poemes quotidians el portà a poemes cada vegada més curts, que desembocaren en poemes visuals i poemes objecte o instal·lacions, la qual cosa el convertí també en un artista plàstic reconegut internacionalment.

Al País Valencià destaca una revista, **Verbo**, escrita bàsicament en castellà, però que comptà amb la col·laboració de Joan Fuster. Aquest escriptor més conegut com a assagista, també escriví crítiques d'art contemporani i poesia surrealista, on feia servir un automatisme controlat. Entre els poemaris més avantguardistes podríem destacar *Ofici de difunts* de 1950.

A part d'aquests autors vinculats a revistes clandestines significatives de postguerra, hi ha també altres autors avantguardistes destacables en el període entre 1940 i 1960. Els més importants són Guillem Viladot i, en menor mesura, Manuel de Pedrolo. El primer visqué una mica apartat dels cercles literaris en la seva vila natal d'Agramunt i la seva producció fou gairebé desconeguda fins als anys 70. Practicà tots els gèneres i, en el terreny avantguardista, passà de la poesia concreta dels seixanta al *collage* dels setanta i, encara que feia objectes des dels cinquanta, es llançà de ple a la plàstica a partir dels vuitanta. Entre els seus primers llibres, de trencament del llenguatge, destaquen *Els metaplasmes* de 1950 o *la-Urt* de 1960. A part, també escriví poesia discursiva sobre temes com la infantesa, la pàtria o l'amor al llarg de tota la seva vida. Així mateix, a partir de 1968, construï cartells o pòsters on alternava la paraula amb imatges de diversa procedència.

Per la seva banda, Manuel de Pedrolo, autor conegut bàsicament per la seva narrativa o teatre, també escriví poesia vinculada a l'avantguarda, concretament al surrealisme. Entre els seus llibres, destaca *Ésser en el món* de 1949 o *Reixes a través* de 1944-1952. D'altra banda, també cal parlar d'un Pedrolo visual, gràcies a la seva obra *Sobres*, editada el 1993. Es tracta de material de rebuig convertit en *collage* damunt sobres de correu, dins d'un intent totalment experimental.

Finalment, la nòmina d'autors que es mouen en l'avantguarda entre 1940 i 1960 s'hauria d'eixamplar amb molts altres noms, com Xavier Miquel i Padró o Josep Iglésias del Marquet. Gràcies a tots aquests autors, l'avantguarda tornà a ser una opció normal en l'ambient literari i artístic dels anys setanta.

Bibliografia

Ariel (1978). Edició facsímil de la revista. Barcelona, Ed.Proa.

Cuadernos Guadalimar (1978). Especial *Dau al Set* (núm.7).

Dau al Set (1977). Edició facsímil de la revista. Barcelona. Leteradura.

GIMFERRER, Pere (1965). "Historia y memoria de *Dau al Set*". *Papeles de Son Armadans* (núm.CVII).

Miralles, Francesc (1983). "L'època de les avantguardes", dins *Història de l'art català*, vol VIII. Barcelona, Ed.62.

Poesia (1976). Edició facsímil de la revista. Barcelona, Aymà/Proa.

RIBÉ, M.Carme (1977). "les revistes literàries clandestines de la postguerra". *L'Avenç* (núm.6).

TORMO, Enric (1987). "El meu *Dau al Set*". *Revista de Catalunya* núm.11.

TRIADÚ, Joan (1985). "*Ariel* entre l'avantguarda i la normalització", dins *La poesia de postguerra*. Barcelona, Ed.62, pp.435-446.

Sobre Josep Palau i Fabre

Diversos autors (1987). *Josep Palau i Fabre*. Barcelona, ICE Universitat de Barcelona

.FUSTER, Joan (1973). "Josep Palau i Fabre, el darrer dels alquimistes". *Serra d'Or* (maig).

GUILLAMON, Julià (1987). "Josep Palau i Fabre; els crims de l'amor", *Serra d'Or* (juliol-agost)

PALAU I FABRE, Josep (1979). *Poemes de l'alquimista*. Barcelona, Ed.Proa.

Sobre Joan Perucho

GUILLAMON, Julià (1989). *Joan Perucho i la literatura fantàstica*. Barcelona, Ed.62.

ROIG, Montserrat (1971). "Joan Perucho entre la màgia i la vida". *Serra d'Or* (desembre)

PERUCHO, Joan (1984). *Obra poètica completa*. Barcelona, Ed.Bruguera.

Sobre Jordi Sarsanedas

BROCH, Àlex, (1989), pròleg a Jordi Sarsanedas., *Fins a un cert punt (Poesia 1945-1989)*. Barcelona, Ed.62.

TRIADÚ, Joan (1985). "De Sarsanedas a Brossa passant per Argente", dins *La poesia catalana de postguerra*. Barcelona, Ed.62.

SARSANEDAS, Jordi (1989). *Fins a un cert punt (Poesia 1945-1989)*. Barcelona, Ed.62.

Sobre Joan Brossa

BORDONS, Glòria (1988). *Introducció a la poesia de Joan Brossa*. Barcelona, Ed. 62.

Brossa 1941-1991. Madrid: Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Ministerio de Cultura (textos de V.Combalía, J.Cabral de Melo, P.Gimferrer, biografia de P.Palomer i bibliografia de G.Bordons)

COCA, Jordi (1992). *Joan Brossa, oblidar i caminar*. Barcelona, La Magrana.
VALLÉS, Isidre (1996). *Joan Brossa: les sabates són més que un pedestal*.
Barcelona, Alta Fulla

BROSSA, Joan (1986). *Romancets del Dragolí*. Barcelona, Ed.62.
BROSSA, Joan (1990-1991). *Poesia Rasa I, II*. Barcelona, Ed.62.
BROSSA, Joan (1995). *Poesia i prosa* (estudi introd., selecció de fragments crítics,
taules i propostes de treball de Glòria Bordons). València, Ed.3 i 4.
BROSSA, Joan (1975). *Poemes visuals*. Barcelona, Ed.62.

Sobre Joan Fuster

BALAGUER, Enric (1991). "Joan Fuster i el surrealisme", *Canelobre* núm.22.
BALLESTER, Josep (1992). *Temps de quarantena (1939-59)*. València, Ed.3 i 4.

FUSTER, Joan (1993). *Antologia poètica*. Barcelona, Ed.Proa.

Sobre Guillem Viladot

MOLAS, Joaquim (1991), pròleg a *Poesia completa* de Guillem Viladot. Barcelona,
Ed.Columna.
PONT, Jaume (1986). *El corrent G.V.* Barcelona, PPU.

VILADOT, Guillem (1991). *Poesia completa*. Barcelona, Ed.Columna.

Sobre Manuel de Pedrolo

CÒNSUL, Isidor (1993). "Pedrolo poeta visual. *Avui* 19-9-93.
GARCIA, Xavier (1996), pròleg a *Obra poètica completa* de Manuel de Pedrolo.
Lleida, Pagès editor.

PEDROLO, Manuel de (1996). *Obra poètica completa*. Lleida, Pagès editor.